

SUMMARY

Mary Chikarkova

Neo-Paganism in Ukraine and the world in an aspect of postmodernism's discourse

In article is studies the direction of modern Neo-Paganism to syncretism it's own system and that is the reflex of postmodernism mentality of modern society which is globalized. From this point of view most consistently is the movement New Age.

Keywords: Neo-Paganism, New Age, syncretism.

Семен АБРАМОВИЧ**Християнська та неязичницька традиції у форматі національної культури**

Досліджено діалектику протистояння в сучасній українській культурі християнської традиції та неоязичництва, яке претендує на виключне право репрезентувати національну духовність.

Ключові слова: християнство, неоязичництво, міжнаціональна та національна культура, двовір'я, етнічна релігія.

Сьогодні в усьому світі, так само й в Україні, загострилося питання про духовні орієнтири. Поряд з руйнівними наслідками секуляризації й масовою бездуховністю, поширюється й прагнення знайти власне духовне коріння. Намічається загострення конфліктів усередині християнства, до якого додається експансія неоязичництва: є помітна кількість наших сучасників, що готові відкинути тисячолітній досвід християнської України на користь РУН-віри, яку оголошують єдино можливою для «справжнього українця».

Людям властиво пам'ятати про життя пращурів, зберігати в пам'яті звичаї та обряди, яких вони віками дотримувалися. Подекуди в народі вся ця минувшина й досі живе. Мій покійний вуйко до церкви ходив ретельно, але й домовика в хліві підгодовував – про всяк випадок. Таке явище, за церковною термінологією, здавна зветься двовір'ям. Людина, навіть сприйнявши начебто істини християнської релігії, продовжує вірити в паралельне існування також язичницьких богів. Власне, й за Біблією, світ отих істот, що їх обожнювали язичники, все ж таки існує, але тільки як світ бісів, нечистої, ворожої Богові сили, якій людина вклонялася в стародавні часи через свою темноту, через розгубленість перед сліпою стихійністю природи, через навіженство диявола, вождя легіонів демонів.

Та одна справа – визнавати існування світу темних сил, інша – вклонитися їм. Одна річ – любити минуле свого народу, який певний період – як і всі інші народи світу, без винятку! – перебував на стадії язичницької віри. Інша – все ще духовно жити в цьому дохристиянському минулому й кохатися в ньому.

Самі церковні обряди інколи використовуються певними людьми у своєрідному напрямку – чого вартий розповсюджений серед простолюду звичай ставити свічку за упокій душі ще живого ворога. Наш сучасник активно ворожить і чаклує, щотижня звіряє своє життя з гороскопами, які люб'язно пропонують йому газети, щедро змішуючи все це з молитвами у храмі.

Загалом наші ЗМІ з їхнім прагненням «просвітити» народ лише погіршують таку ситуацію. Здається, зовсім не випадково, а цілеспрямовано й послідовно радіо й телебачення, газети й журнали фактично дискредитують християнський зміст багатьох церковних свят. Якщо це Стрітення, то підкреслюють, що то Зима з Літом стрічаються, а про те, що в цей день Симеон зустрів Немовля в Єрусалимському Храмі, – жодної згадки. Якщо це свято великомучениці Євдокії, то вона цікава для наших мас-медіа тільки як «Явдоха-плющика»: чи ж буде дощ цього дня, чи ні. Архистратиг Небесних Сил безплотних Михаїл інтригує, натомість, тим, що «в'їжджає на білому коні» – в день Собору Архангела Михаїла має ж бо обов'язково піти сніг. І таких прикладів безліч.

Так, це повторює стереотипи, що склались у свідомості народної маси, але ж у народі нерідко й донині церковні свята сприймаються неадекватно. Річ у тім, що церковний календар, прийнятий у часи християнізації, механічно накладається на землеробський поганський, що дбайливо фіксував прикмети погоди тощо, важливі з погляду землероба (зокрема, погода в певний день часто знаменувала, якими будуть наступні весна, літо, осінь чи зима). Стародавні слов'яни-землероби, під впливом іранського зороастризму, вважали свою працю священною; вони думали, що невиконання землеробом річного циклу обробки землі, призведе до руйнації всесвіту¹. Тому такий календар мав для них велику матеріально-практичну цінність. Його слід і знати, й використовувати також сьогодні, . Не забуваючи вікових надбань нашого народу.

Однак практично й до цих пір в Україні спостерігається явище справжнього двовір'я: язичницькі уявлення не просто співіснують з християнським календарем – за цим ховається прагнення оберігати язичництво й навіть підживити його за рахунок авторитету Церкви. Розглянемо, для прикладу, свято Івана Купала — за церковним кален-

дарем, день народження Івана Хрестителя. У поганстві воно пов'язувалося зі святкуванням літнього рівнодення — коли сонце стоїть у найвищій точці небосхилу. У той день язичницька молодь голою купалася в річці й плигала через багаття (ритуальні очищення), а потім починалися любові – груповий секс. Називалося це поганське свято купала. Як із ним сполучається у свідомості сучасного простолоду образ суворого аскета Івана Хрестителя збагнути важко.

У Католицькій церкві загалом ця проблема не є настільки гострою, як на християнському Сході. У західноєвропейських країнах дохристиянське минуле найчастіше сприймається культурною людиною як гідне пошани, але вже духовно мертво, або ж як забава, декоративна оздоба життя. У колекціях Ватикану, зокрема, чимало язичницьких ідолів, які зберігаються як пам'ятки про давню Італію, як зразки неперевершеного скульптурного мистецтва. Та нікому, окрім обмежених сектантів, не спадає на думку, що це є відновлення ідолослужіння.

Щоправда, і на Заході неоязичницький рух досі не вщухає, почавшись ще в т. зв. епоху Відродження, оспівану в марксистській науці. Свідченням тому є популярна нині філософія Нового Віку (NewEge), згідно з якою християнство має або злитися в якомусь синкретизмі з досвідом паганізму, або ж поступитися йому. Існують групи її adeptів, що вклоняються старим кельтським чи германським божествам, справляють відьомські шабаші тощо; найбільш відверто й послідовно це виразилося в створенні «Церкви сатани», яку в нас уже подекуди поспішили й легалізувати. Активізація неоязичництва триває в широкому масштабі. Сьогодні старі кордони між народами зникли; засоби комунікації нечувано розвинулися (з Інтернету, наприклад, можна «витягти» що завгодно – від порнографії до способів викликання диявола). Релігія язичників Індії чи буддизм з його запереченням Бога, екзотична суміш всього і вся стають духовною поживою для легковажних та екзальтованих людей, які неналежно обізнані з історією релігій та зневажають її уроки. Досить згадати «рерихівців», які непомітно сформували небезпечну секту всередині московського православ'я.

На християнському Сході, зокрема у Східній Європі, на невикорінені пережитки двовір'я нашарувалася енергійна активність учених-недовчених за радянських часів напівінтелігентів («образованців», як висловився російський письменник О. Солженіцин). Засвоївши на лаві радянського вузу, що всі релігії – облуда, вони з типово «радянським» запалом сьогодні вивертають навиворіт марксистську догму: для них тепер уже всі релігії – благо. Не розуміючи ані богословських засад порівняльної історії релігій, ані природної ієрархічності міжрелігійних зв'язків, цей

прошарок людей не має ані твердої аксіології (системи цінностей), ані загалом системного мислення, таце не заважає їм прагнути до створення псевдооб'єктивної релігійної системи, в якій усі релігії світу будуть «рівноправними».

При цьому нерідко такі активісти начебто надихаються національною ідеєю, але вона сприйнята ними в типово ідолопоклонницькому дусі. Все, пов'язане з нацією, обожнюється. Отож, якщо християнство породжене не в Україні, то тим гірше для християнства.

За такими уявленнями, все нібито очевидно: жили собі слов'яни, молилися «природним» своїм богам – Перунові й Дажбогу, Велесові й Мокші, та нав'язали їм силоміць «жидівсько-візантійську» віру. Була язичницька віра «природна» й «радісна», а церковники її занести. І це не жарт: погортайте хоча б сторінки нинішнього дитячого журналу «Барвінок», де про це йдеться відкритим текстом.

Насправді ж не було те «рідне» язичництво ані «радісним», ані «природним». Міф про «щасливого дикуна» складено в кабінетах вчених епохи Просвітництва: Руссо чи Вольтер переконували європейців, що «дитя природи» щасливе лише тоді, коли його не обтяжує цивілізація. Зрозуміло, що цілилися ці філософи передусім у християнську культуру, яка прагне піднести людину над тваринним існуванням, відновити в ній образ Божий. Та чи «природно», коли душать арканом жінку на могилі чоловіка або коли закопують вбиту дитину-первістка під порогом, аби щастя в домі не переводилося (саме звідси й походить наш звичай не вітатися через поріг)? А все це практикувалося, зокрема, і в слов'янському язичництві.

Тому прикро й дивно, що дехто, перейнявшись неукраїнським походженням християнства, починає шукати якоїсь віри, що її начебто сповідали прашури в часи, коли європейські народи ще не розійшлися по просторах Євразії. Так, у слов'янському поганстві функціонували ті ж самі боги, що й у германців, греків чи латинян античної пори, що і в аріїв, які рушили на Схід, утворивши індійську та іранську цивілізації. Бог-громовик, скажімо, як би його не звали (Індра, Тор, Зевс, Юпітер чи Перун), був тут чільним (або одним з чільних богів); інші також були дуже схожі. Та коли ревні «ультрапатріоти», обожнюючи націю й геть усе без різниці, що вона породила, або фальсифікуючи історію, оголошують давньоіранську Авесту «пам'яткою староукраїнської літератури», коли вони закликають повернутися до вшанування Перуна й Дажбога, або ж твердять, що «справжні українські боги» – рогаті й багаторукі ідоли індусів, то чи означає це дійсно любов до України, що постала як достойна нація Європи вже в якості

християнського народу? Чи ж не християнство принесло Україні-Русі справжню, а не вигадану теоретиками РУН-віри, гуманність, законність, книжність, високомистецьку архітектуру, музику, нову культуру землеробства, нарешті – нову мораль? Не було тут, серед іншого, й писемності, цього хліба культури, до прийняття християнства (серйозні вчені різко заперечують автентичність таких «язичницьких пам'яток», як «Велесова книга»).

Християнська культура має, звичайно, своє національне – іудейське – коріння, але вона від початку спрямована до вселенськості, є міжнародною, а не національно-етнічною. А Новий Завіт одразу писався вже грецькою, а не гебрайською мовою, аби вчення відкинутого юдеями Христа стало надбанням усіх народів світу. Початок власне християнської Церкви – Свята Трійця-П'ятидесятниця – ознаменувався тим, що апостоли заговорили різними мовами (глосолалія), і це чудо означало, що Святий Дух, який явив себе в них того дня, велить їм іти і сповіщати всім народам того Бога, який досі був відомий лише Ізраїлю, а відтепер розкриває свої обійми всім людям світу, представникам усіх рас.

Україна – не духовна резервація з винайденими власноруч велосипедами. Попри все багатство національного духовного досвіду, українець має підстави пишатися й тим, що він віддавна є громадянином європейського простору, спадкоємцем світових культурних надбань. Тож чи може ображати національне почуття українця та обставина, що Святе Письмо було написано руками єврейських книжників, його «людських» авторів? Щодо єврейської генези християнства сам Спаситель мовив недвозначно: «Від юдеїв бо й спасіння» (Йо. 4:22), наголосивши також: «Хто, отже, буде соромитися мене та Моїх слів перед родом цим перелюбним та грішним, того посоромиться і Син Чоловічий, коли прийде у славі Отця свого з святими ангелами» (Мр. 8:38). Не викликає сумнівів і те, що Новозавітна Церква є виповненням і продовженням Церкви Старозавітної, настанови якої й надалі священні для кожного християнина.

Християнська спільнота виникає історично на руїнах язичництва, але при цьому зовсім не цурається того живого й здорового, що створила язичницька культура. Наче в передчутті майбутнього об'єднання людей, Римська імперія торувала міцні кам'яні шляхи від столиці до віддалених провінцій; римляни гордовито казали, що всі дороги ведуть до Риму. Сталося, однак, так, що тими торованими дорогами йшли не лише легіони солдатів, велемудрих риторів або провінціалів, які несли податки Цезареві. По цих шляхах пішли 70 учнів Христа, котрі здебільшого погано володіли латиною й грецькою – мовами імперії. Але їхнє просте й сердечне слово

повалило могутню греко-римську цивілізацію, спричинившись до справжнього єднання людей – не в кесарі, а в Христі. Недарма ж бо апостол Павло іменує язичництво «маслиною дикоростучою»: від язичницького культурного досвіду прийшли в церковне життя філософія Платона та Аристотеля, традиції храмової архітектури та іконопису, зовнішня структура окремих ритуалів, риторичний досвід та ін. Недаремно св. Василь Великий, відкидаючи декрет імператора Юліана Відступника, який хотів заборонити християнам вивчати язичницьку культуру, написав книгу про те, що юнакам корисно студіювати книги предків-язичників, – потрібно лишень навчитися відділяти мед від отрути.

Тим часом беззастережно замилювання геть усім, що було створене в язичницькому минулому, призводить до занпащення основ християнської свідомості. Скажімо, культ хліба в нас запроваджено завдяки іранському впливу: в зороастрійській Авесті стверджується: «Хто сіє хліб, той сіє праведність». Іранці, які тільки-но перейшли від кочового життя до землеробства, вбачали присутність божества насамперед в елементарній ситості. Запозичений від іранців культ ситості, матеріального благополуччя, колись вплинув навіть на те, що облишене було старовинне праукраїнське слово для означення божества – диво (пор. інд. деві) і було замінене іранським бхага, яке етимологічно пов'язане зі словами багатство, багатир. За Авестою, в домі, де живе Агура-Мазда, верховний бог зороастрійців, «жир тиче по бороді», тут «багато жують» тощо. Цей наївний матеріалізм побутує серед нашого народу й досі. Хоч доцільніше завше пам'ятати, що не єдиним земним хлібом живе людина і що важливіший для неї «хліб з неба» (Йо. 6:50).

Не завжди відомі й не завжди роз'яснюються деякі традиційні символи християнської культури. Часто до церкви несуть святити вербові галузки не стільки як аналог пальмового гілля, що ними вітали Спасителя невинні діти, скільки як язичницький символ сили землі й води, яким слід легенько шмагати дітей, аби здорові росли (нащо ж бо ще святили?); святячи мак у день вшанування мучеників Маккавейських, більшість вірян навіть не здогадуються про справжню сутність цього свята, а Преображення Господнє (по-народному – Другий Спас, Яблучний Спас) стає для декого лише днем, від якого й варто споживати спілі яблука. Подекуди 12 страв на Свят-вечірньому столі настільки займають людську увагу, що не залишається місця для усвідомлення: так народ здавна символізував незриму присутність на трапезі нашій 12 апостолів.

Християнства, звісно, не буває без національного забарвлення (що виявляється, з-поміж іншого, й у вже щойно згаданих, наївних і по-

родинному теплих, які все ж потрібно плекати, не забуваючи при цьому про християнське значення свят). Національна адаптація, проте, не означає, що існує якесь християнство українське, російське чи ефіопське, – є лише християнство вселенське, нехай і тимчасово та болісно розділене. Можуть бути тільки певні – часом вишукано-прекрасні, часом наївні – варіації національного розуміння Христа, національні традиції в святкуванні чи в християнському побуті, у храмовій архітектурі, начинні чи іконописі, але всюди в ортодоксальних Церквах панує – і в догматиці, і в зовнішніх формах – більш або менш чітко виражений канон, встановлений соборною думкою Церкви і подвижництвом її свв. Отців.

Так національний момент у християнстві стає другорядним: перед нами – нове людство, де немає вже, як ствердив св. Апостол Павло, «ані елліна, ані юдея» (1 Кор. 12:13). Не кров визначає належність до цієї спільноти, а духовна свобода особистості. «За кров'ю», а не за духом, обирають своїх вірних язичники (зокрема, індуїсти вважають, що індуїстом можна лише народитися, а не стати).

Дивно, наприклад, коли в церквах Московського патріархату сьогодні розповсюджується молитва «Об избавлении от иноплемненных» – саме так тепер подається текст традиційної молитви «Об избавлении от нас ест в и я иноплемненных». А оскільки в Росії «іноплеменних» рівно третина населення, можна лишень уявити, до чого така «модернізація» могла б призвести. Точно зазначає один з глибоко мислячих російських публіцистів нашої доби, критикуючи московське православ'я: «Превращаясь в религию народа, этноса, в элемент национального комплекса, христианство становится ничем иным, как **язычеством**. Ведь язычество – это не какое-то богословское заблуждение (скажем, политеизм), но именно этническая вера (в Новом Завете язычники – τα ἔθνη – народы) как противоположность вере вселенской»².

Не «єврейською», а саме вселенською була й Старозавітна Церква. Та чи було єврейство Старого Завіту ідентичним сьогоднішнім ново-юдаїстам? Святе Письмо стверджує, що вірні Господа мають становити собою «народ святий» (Вих. 19:5). І реформи Мойсея, спрямовані на переродження «твердошийного», зухвалого ізраїльтянина, деградованого в єгипетській неволі, на людину, гідну Господнього служіння, були кардинальними й нерідко суворими. Бути старозавітним євреєм – важка справа, це постійні обмеження й табу. У такий спосіб виховувався народ нового типу, який служив не собі, а Богові, що мислився Володарем усіх народів. Урешті-решт ізраїльсько-юдейське суспільство побудувало своє життя й свою національну культуру як суцільне служіння

Богові. Одяг, їжа, вчинки й навіть помисли стали об'єктами регуляції. До цього й зводилася суть ідеї Закону. Той, хто жив не за заповідями, був «амхаарець», нечестивець, і Закон начебто відмовлявся його охороняти. Так, одна із заповідей велить: не вбивай. Але для беззаконника, що порушував день суботній, чужоложив або займався ворожбитством, покарання було єдине – смерть, бо він сам відмовлявся від охорони Закону. Його дія поширювалася не лише на нащадків Авраама, а й всіх, хто приймав Закон (згадаймо хоча б ханаанеянку Раав, моавітянку Рут чи аравітянина Йова, які визнали Бога над богами). Старозавітний ізраїльтянин, в якому «не було лукавства», жив очікуванням Месії, що, за пророком, врятує й Ізраїль, і все людство. Саме «приземлене» розуміння Месії як «земного царя», який начебто піднесе євреїв над усіма народами, розуміння, властиве зелотам часів Христа, спричинилося до розгрому єврейства Римом та двохтисячолітньої діаспори – роздратований імператор Адріан виселяє його з рідної землі й велить іменувати її Палестиною – землею філістимлян, аби й пам'ять про євреїв щезла. Отже, саме акцентування своєї національної винятковості й занастило єврейську державність.

Бути старозавітним євреєм – означало бути обраним народом Господнім, а не етносом із власними геополітичними інтересами. Тому, неправда, що стародавнє єврейство бундючно підносилося над іншими народами – така спокуса з'явилася пізніше, якраз в часи проповіді Спасителя. Неправда, однак, і те, що буцімто «єврейство цілковито відкинуло Христа»: ті, хто мав очі й вуха, пішли за Ним і стали засновниками Церкви Христової, Нового Ізраїлю, куди відкрито вхід усім народам світу. Але ті, що залишилися в духовній орбіті рабинізму, стали бранцями нової релігії, котра тільки зовнішньо нагадує Старозавітну Церкву, – новоюдаїзму, в якому все ще чекають на Христа і де коментар до Писання вже важливіший за сам його зміст, де панує дух казуїстики й зацикленості на ідеї обраності, що вже давно, при надзвичайній обмеженості юдейського прозелітизму, мислиться як обраність «по крові».

Таким чином бути християнином зовсім не означає перебувати «в полоні» якоїсь там «юдейської облуди»: це успадкування всього найкращого, «юдейського» і «не-юдейського» (в т. ч. й українського), що створило людство у своєму пориванні пізнати істинного Бога. Бути християнином означає, що любов до свого народу, здоровий націоналізм не повинен переростати в нацизм, який є пізнім волюнтаристським копіюванням месіанської ідеї «обраного народу», що давно втратила свій сенс, і це красномовно продемонструвала політична історія ХХ ст.

- ¹ Попович М.В. Мировоззрение древних славян / Мирослав Владимирович Попович. – К.:Наукова думка, 1985.
- ² Зубов А. Русская православная церковь в посттоталитарном пространстве / Андрей Зубов // Континент. – М.; – Париж, 1996. – № 85. – С. 255.

SUMMARY

Semen Abramovych

Christian and Neyazychnytska traditions in the format of national culture

The article examines the dialectic of confrontation in Contemporary Ukrainian Culture Christian tradition and neopaganism, which claims the exclusive right to represent the national spirit.

Keywords: Christianity, neopaganism, ethnic and national culture, dual faith, ethnic religion.